

הביוגרפיה של משפחת אריה, מאת צ'לבי משה אברהם אריה ה-II **פרק שלישי: ההתבססות משפחת אריה בווידין ונישואי אברהם אריה**

תרגום מספרדית-יהודית, יוסף עוזי לוי, בן שרה נינה לוי לבית אריה.
סייעה בתרגום לילי אברהמי בת פורטונה סידי לבית אריה, ילידת פזרג'יק

הקדמה של יוסף עוזי לוי

בפרק זה נקרא על צעדיה הראשונים של המשפחה בעיר ווידין שעל הדנובה, בצפון בולגריה. נעמוד על היותם של בני משפחת אריה, כמו כל יהודי התקופה, שומרי תורה ומצוות. כן נעמוד על חשיבות הזהות היהודית, דרך הטקסים והמינהגים של מעגל החיים היהודי. נדגים גם את השפעת השפה העברית על שפת הלדינו, וכיצד נטמעו מילים עבריות והפכו להיות חלק מן השפה המדוברת.

נתחיל להיחשף לאורחות חייהם. בפרק זה נקרא לראשונה על נישואי הבוסר שהיו נהוגים באותה התקופה. כיצד שני האבות מארסים את הבת והבן, זוג ילדים בני 12, מבלי לשאול אותם כלל, וכיצד נקרעת הילדה-כלה ממשחקי ילדותה ומורחקת אל בית הורי בעלה, במדינה אחרת ובמרחק מאות קילומטרים מבית אמה, אליו לא תשוב עוד לעולם. המחבר, שהתחיל לכתוב את הכרוניקה יותר ממאה שנים לאחר מכן, מעביר ביקורת רגישה ונוקבת על נישואי הבוסר, למרות שבהמשך הביוגרפיה שלו יתברר כי הוא בעצמו נישא לאשתו בנישואי שידוך, כשהוא בן 17 והיא בת 14....

כמו כן נקרא בפרוט על אורחות המסחר ועל נסיעות הסוחרים בדרכים המסוכנות של אותה התקופה.

תרגום עמודים 18-28, לביוגרפיה, המתייחסת לשנים 1775-1782:

1775 - 5535 – משה אריה מתבסס מחדש בווידין:

בפרק הקודם כתבתי אודות הסיבה בעטיה באה משפחת אריה לשכון בווידין. כך שניתן להבין באיזו מצב הם נמצאו, בעוזבם (בווינה) את כל רכושם שנצבר, מי יודע במשך כמה דורות, ושנגזל מהם לנגד עיניהם, וכעת הם נזקקים לפת לחם. אבל סניור משה א. אריה, אביו של סניור אברהם, שבא הראשון לסמוקוב, היה אדם מאד פיקח ואינטליגנטי ומאד סבלני, ותמיד בעל תקווה טובה מהאל שבמרומים, הוא לא התייאש מכלום והיה, בעל רוגע רב, וזה שמנחם את כל המשפחה.

זמן קצר לאחר הגיעם לווידין, החליט ראש המשפחה סניור משה א. אריה, בידיים ריקות ובלי דחיית זמן, להתחיל לעבוד באותו עיסוק בו עבד בווינה. ובהיותו אמיץ ומיומן במקצוע, לווה סכום כסף קטן מהחברים המעטים שרכש בווידין, שכר חנות קטנה באחד השווקים הגדולים בעיר, קנה כמות קטנה של סחורה בשוק של ווידין ועמה החל להתבסס בעסק.

1776 - 5536

תוך זמן קצר מאד החל לרכוש קליינטים מן האריסטוקרטיה של ווידין, וכולם אהבוהו מאד ועזרו לו. הוא המשיך כך עד שצבר הון קטן. וכשראה עצמו עם מעט הון, בדק את מאזנו ולאחר שפרע את כל הכספים שהלוו לו חבריו, שכר חנות יותר גדולה באותו שוק ורכש הרבה יותר סחורה, והמשיך בדרך זו כשהוא שוכח את מה שעבר עליו.

כולם, גם בשוק כמו גם בבית, כיבדו איש את רעהו עד מאד, וכך חיו שבעי רצון וגם צברו חסכון גדול.

5537 - 1777 – נסיעות עסקים ראשונות לקושטא, תיאור הנסיעה באותם הזמנים

באותה השנה התרחב העסק של משה אריה מידי יום, אבל הוא לא מצא עוד בשוק ווידין את הסחורות אותן ביקש לרכוש לחנות.

הוא החליט לנסוע לקונסטנטינופול¹ ומאותו יום ואילך החל להתכונן. וכך קרה שתוך זמן קצר הצליח להקציב מכספו סכום שנאסף ממכירות החנות, וסכום נוסף שלווה בריבית מחבריו לזמן ארוך יותר, וכשכבר היה ברשותו סכום של 2,500 גרוש, יצא בדרכו לקונסטנטינופול יחד עם סוחרים אחרים מווידין, שכן כך נסעו תמיד.

הנסיעה שהייתה על גב סוס נמשכה חודשיים, כי לא הייתה מסילת ברזל, אף לא כרכרות. הדרכים לא היו סלולות והיו הרבה שודדים בדרכים, שגנבו את כל כספם של הנוסעים ולעיתים אף הרגו אותם. לכן הנוסע בזמן ההוא אסף לפחות עשרה נוסעים נוספים ואף שכר שני שומרים טורקים חמושים היטב, כדי שכאשר יגיע המקרה, הגנבים יפגשו את השומרים שיגנו על כל הסוחרים. בתפקידי שומרים כאלה שימשו טורקים בלבד, שזה היה עיסוקם וזאת הייתה פרנסתם. צריכים אנו לומר שכאשר קרו מפגשים עם שודדים, השומרים היו מוסרים את נפשם בכדי לשמור על הסוחרים. הרכיבה על סוס ארכה 8 שעות בלבד מידי יום והנסיעה מווידין לקונסטנטינופול נמשכה 25 ימים. הסוחרים הובילו עמם מזון וכסות, כי בהאנים (בתי המלון של אותם ימים) לא היו מיטות. חדרי האנינים היו על האדמה, פיזרו עליה מעט קש, מעל הקש פרסו שטיח שהיה להם, והתכסו עם המעיל הגדול אותו לבשו מפני הגשם והקור. הוצאות הנסיעה כללו: גרוש אחד ליום - בגין שכירות לסוס - חצי גרוש, דמי מחיה לסוס ודמי לינה לנסוע בחדרון. מחיר הנסיעה כולה עלה בין 150-125 גרוש.

1778 - 5538

בשנה זו, שנת 5538 - 1778, בא משה אריה לראשונה לקונסטנטינופול ובתוך ימים מועטים ערך קניות ושב לווידיין, מרוצה מאד מן הנסיעה. תוך זמן קצר מאד מכר את החלק הארי של הסחורה שהביא ונראה שהמסע לקונסטנטינופול הצליח. הוא החל

¹ במקור: Konstantinople. בהמשך הכרוניקה בירת האימפריה מופיעה מאות פעמים, תמיד בקיצור - Kostan, ולא בשמה היהודי קושטא. השם איסטנבול התחיל להיות רווח רק בתחילת המאה ה-19.

להתכונן לנסיעה שניה לקונסטנטינופול. בנסיעה השניה, בכל עיר בה עבר, רכש לעצמו סניור משה אריה חברים רבים שהזמינו אותו לישון ולאכול בביתם. זאת כיוון שסניור משה היה איש מאד מרשים בהופעתו וגם ידען גדול ומלומד בתלמוד ובכל תחומי הידע של תורתנו הקדושה. כמה מאותם חברים שנהגו גם כן לנסוע לקונסטנטינופול לרגל עסקיהם, הצטרפו אליו והיו נוסעים ביחד ובדרך זו התמיד.

1779 - 5539 – משה אריה מארס את בנו אברהם לבכורה בת יוסף נבון מאדירנה

באחת מבין נסיעותיו הגיע לאדריאנופול (Adrianople)² - אדירנה, כדי לבחון אם ימצא לקנות סחורות בעלות ערך עבורו. סוחר מסוים **ממשפחת נבון** אשר נודע לו כי הסניור משה א. אריה האמור שוהה באדירנה, יצא בעצמו לחפשו כדי להכירו, כי כבר שמע על המוניטין שלו מחבריו. וכך היה שהביאו לביתו, עיכב אותו כאורחו בביתו שלושה ימים, והשניים היו מאד שבעי רצון. תוך כדי שיחתם, הגיעו לכלל הסכמה, לבוא בקשרי חתונת בניהם, כך שסניור נבון ייתן את בתו ששמה בכורה³ לכלה לבנו של סניור משה א. אריה, הוא **הסניור אברהם אריה ה-1**, **הראשון שבא לסמוקוב**⁴. סניור משה אריה העניק לכלה מתנות, ובאותו לילה נהנו ושמחו. שני הצדדים שהיו שבעי רצון, השאירו את סידור האירוסין הרשמי עד אחרי שיחזור סניור משה מקונסטנטינופול. וכשהוא שבע רצון לחלוטין מקרובי המשפחה החדשים, יצא לנסיעתו בהשאירו מתנות בכסף למשרתי הבית ולכל הילדים.

1780 - 5540

לאחר שסיים סניור משה א. אריה לערוך את קניותיו בקונסטנטינופול הייתה זו כבר שנה חדשה - שנת 5540. הוא בא לאדירנה וירד ישר לבית קרוב משפחתו החדש, סניור נבון, והתקבל בפנים מאירות. למחרת בבוקר ערכו את הטקס על פי מנהג אדירנה, עם חכמים רבים (במקור: Hahamim, הם הרבנים הספרדים) ששרו סוגים רבים של פזמונים (במקור: Pizmonim), והכינו שטר קניין (במקור: Kinian) אותו הפקיד סניור משה אריה, ושוב נתן לכלה מתנות. בערב ערך סניור נבון נשף אליו הזמין רבים מנכבדי העיר, כי סניור נבון היה גם מנכבדי אדירנה. נכחו תזמורות רבות, וחזנים רבים (במקור: Hazanim) שרו ושני הצדדים שמחו והיו שבעי רצון.

תנאי האירוסין היו שסניור משה א. אריה ייתן 100 גרושים **נדוניה בכסף**, ו**נדוניית כלי הכלה**⁵, לכבוד אבי הכלה, והוצאות הנסיעה להוביל את הכלה לווידין, יהיו על חשבון

² רק כאן היא קרויה בשמה הרומי **אדריאנופול** ולהלן בכרוניקה תיקרא בשמה התורכי **אדירנה** ולעיתים **אנדירנה**.
³ כאן הוא המקום היחיד בו נמסר שמה המלא והרשמי של הכלה, במקור - **BEHORA**. מכאן ואילך היא תקרא **בוליסה בכורו** ובקיצור **Bu. Buhuru**, בהמשך המחבר מסביר כי הוא קורא לגיבוריו בשמות בהם כונו בימי חייהם, על ידי הקרובים להם.

⁴ כך, מודגש במקור, קרוי אברהם הילד, לא בפעם הראשונה, תוך ציון העובדה שהוא הראשון שהגיע לסמוקוב. ללמדך שהוא בעצם האישיות המרכזית בכרוניקה, והפרק הנוכחי המספר אודות אביו ואחיו הגדולים, הוא בעצם הקדמה לחלק המרכזי - הקמת השושלת בסמוקוב.

⁵ אני נדרשים לתרגם כאן שני מושגים מתחום מנהגי הנישואין שהתרגום המילולי של שניהם הוא **נדוניה**. **נדוניית כלי הכלה** - תרגום של **Achougar** אשר נועד להפרידו מן ה- **Kontado** - **הנדוניה בכסף**. **Achougar** היא הנדוניה בעין, הכוללת מצעים, כיסויים, בדים ובגדים, ואחר כך מוערכת באמצעות מעריך מיוחד.

אבי הכלה, בעלות 100 גרושים. תנאים אלה היו נדיבים. הכלה הייתה בת 13 ובאותו גיל היה החתן. על פי מנהג אדירנה, הכלה כבר הייתה בגיל מבוגר מאד לאירוסין, שהרי לפי מנהג אדירנה, היו צריכים לארס את הכלות בגיל 8 וכך גם את החתנים. הם היו מאורסים במשך 5-6 שנים, עד לגיל הנישואין.

וככה קרה שהיו מתרחשים אסונות רבים⁶.

הכלה הייתה בוגרת ויפה, יודעת קרוא וכתוב, הייתה מאד בריאה וחסונה. היה לה כבוד רב כלפי הוריה, נימוסיה טובים ומחונכת היטב.

5541 - 1781 – אורחות החיים בווידין, לימוד השפה התורכית.

בשנת 1781-5541 היה סניור משה א. אריה הולך ומרחיב את עסקו שבחנותו בווידין. מכירותיו – כולן בקמעונאות, היו משביעות רצון. בהתחלה הם לא ידעו את השפה התורכית וסבלו מכך, אבל יותר מאוחר לקחו לעצמם כמורה, יהודי אחד, שילמדם את עקרונות השפה התורכית, וכך גם עשו לגבי הנשים. כולם היו מאד אינטליגנטים, וכך היה שתוך זמן קצר החל לשאת ולתת עם התורכים שבאו לחנותו לקנות בגדים מן האפנה החדשה שהביא מקונסטנטינופול. יותר מאוחר התחילו לבוא לחנות ה**בָּגִים התורכים**⁷ והוא לקח אליו מורה תורכי ללמדו בכל יום, ותוך שנה אחת ידע לדבר היטב וגם לכתוב. עם רכישת השפה החל לצאת לביקורים בימי שישי, כמנהג התורכים, ביקורים בהם רכש לעצמו השפעה. כפי שנאמר, סניור משה א. אריה היה תלמודאי ונעים שיחות. והתורכים, שמאוד מצא חן בעיניהם, הזמינו אותו, והיה מיידע אותם בדברי תלמוד. היו לו נותני חסות רבים, וקיבל הקלות בעסקי החנות. הוא לקח מהם המלצות לכמה מה**בָּגִים** של קונסטנטינופול.

בבית, הנשים יצאו לביקורים וקבלו בכבוד גדול מבקרות. בעליהן היו דתיים, בבוקר ובערב התפללו במניין בבית הכנסת. בני אריה התפרנסו כראוי והיו לבושים היטב. הבילוי עם חבריהם שימח אותם, הם לא ביקרו לעיתים תכופות בבתי קפה ובבתי מרזח.

5542 - 1782

בשנת 5542, השיב סניור משה א. אריה אליו לחנות את שני בניו הגדולים, שהיו לומדים תלמוד בבית המדרש הרבני בווידין. בערב בבית, אביהם נתן להם שעורים. הבן הגדול - שמואל, הבן השני - יצחק. את הבן השלישי - אברהם ה-1, הוא זה שבא ראשון לסמוקוב, השאיר האב בבית המדרש כדי שילמד גמרא.

⁶ במשפט זה שאינו מודגש במקור, המחבר חורג מהסיפור ומעביר ביקורת קצרה ונוקבת על תופעת נישואי הבוסר באותם הזמנים. זוהי דרכו של המחבר בעשרות רבות של משפטים מוסגרים העוסקים בנושאים חברתיים.
⁷ במקור Beg. תואר אצולה טורקי (בתורכית מודרנית Bey), שהוצמד לאחר שמו הפרטי של אדם.

חתונת אברהם

סניור משה א. אריה החליט לערוך חתונה ולהשיא את בנו אברהם. הוא התכוון לצאת לנסיעה לקונסטנטינופול כדי לרכוש סחורות לחנות, ובמעבר באדירנה, יבקש את החתונה⁸ מתוך כוונה שכאשר יחזור מקונסטנטינופול לווידין, יגיע עם הכלה. בתקופה זו היה מקובל שהמחותנים הוזמנו להוביל את הכלה (בתם). לשם כך היו נותנים לכלה את "קידושי הדרך" (במקור: Kedushin de kamino). דהיינו, החתן היה מפקיד בידי אבי הכלה ייפוי כוח, לפיו הסיר ממנו את האחריות לסיכוני הדרך, שיחולו רק על הסיכונים שעלולים לקרות לכלה. סניור משה הכין גם את כל צרכי החתונה, דהיינו כל המזון והלבוש, וכל מה שדרוש. הוא כתב למחותן (סניור נבון), על החלטתו שלא להטיל עליהם להוביל את הכלה, כדי לחסוך להם את ההוצאות כאמור **בתנאים**, שהוצאות הבאת הכלה יהיו על חשבון אבי הכלה. סניור משה לא דרש בחזרה מסניור נבון את אותן ההוצאות.

חלפו ימים מעטים, וסניור משה א. אריה ערך את כל ההכנות של עסקי החנות, כמו גם את אלו של החתונה ויצא למסעו לקונסטנטינופול. בהגיעו לאדירנה בקש (מהמחותן) לערוך את החתונה. המחותן, סניור נבון, הסכים והבטיח, שלכיחזור סניור אריה מקונסטנטינופול, כבר יהיה מוכן לצאת לדרך עם הכלה. אחרי שסניור משה שהה יומיים באדירנה, יצא לדרכו לקונסטנטינופול.

כעבור חודש השלים סניור א. אריה את רכישותיו בקונסטנטינופול והגיע לאדירנה. כעבור שהות של 3 ימים באדירנה הזמין המחותן את קרוביו באדירנה למעין חתונה למחצה. הגישו אוכל ושמחו עם הרבה ריקודים ושירה, אליהם הוזמנה גם הכלה עם חברותיה. ובחלוף האירוע, יצאו האב והאם של הכלה ושתי נערות מקרובי משפחתם לדרכם, ללוות את הכלה. הכינו את כל צרכי המזון, ושכרו תורכי חמוש שישמור עליהם בדרך, שני הצדדים נסעו יחדיו מרוצים ושמחים. הנסיעה הייתה ברכיבה על סוסים, גברים וגם נשים. בהגיעם לווידין, יצאה לקראתם כמעט כל העיר, כי בווידין היה זה דבר חדש ומאד יוצא דופן, שמביאים כלה ממקום כל כך רחוק.

הם הגיעו ממסעם בריאים ומרוצים, נחו יומיים, וביום רביעי נתנו הקידושין, בביתו של סניור משה א. אריה, בנוכחות הרבה חזנים ומוזמנים. לכולם הוגשו מינים רבים של קונפיטורות, וניגנו מוזיקה ששימחה אותם וגרמה להם קורת רוח. בערב הוזמנו רבים מנכבדי העיר, קרובים וחברים וביחד אכלו, שתו ושמחו וכך עשו כל שמונת ימי החתונה. לאחר סיומם התעכבו (בני משפחת נבון) שמונה ימים נוספים בבית המחותנים. לאחר שגם הם חלפו, לא רצו להתעכב עוד, נפרדו לשלום איש מרעהו, מביעים הכרת תודה ושביעות רצון, ברכו איש את רעהו, האבא והאמא התחבקו עם

---

⁸ במקור: **demandar Boda** - ביטוי זה מופיע פעמים רבות בכרוניקה. האירוע מתרחש חודשים או לעיתים שנים אחרי טקס האירוסין וקביעת התנאים, שבו מועד הקידושין לא נקבע במדויק. ולכן, לאחר זמן רב, לפי המנהג, אבי החתן בא לבית הכלה על מנת לדרוש מימוש האירוסין ולקבוע את סידורי הקידושין ומועדו. לפי המנהג הקידושין נערכו תמיד בבית החתן.

הכלה, הזילו דמעות מעיניהם, ולאחר שקראו בתפילה אלפי ברכות, יצאו למסעם שבעי רצון. שבוע שלם המשיכו האבא והאימא וגם הכלה לבכות.

עלינו לשאול: על מה היו בכו הורי הכלה, כשהשאירו אותה בבית החתן!⁹

נראה שזה משהו שעדיין מתקיים כללית לגבי כלות. וזאת למה? מדוע איחוד זה לא עוצב כראוי? אם נבחן זאת מצד הכלה, הוריה בוכים כי מנקודת מבטם נקרע בשר מבשרם אותו לא יוכלו להשיב אליהם. והורי החתן שמחים כאילו חטפו לעצמם תכשיט יקר ערך. כאשר יבחן שאלה זו כל מי שזה מעניינו, שיענה!

---

⁹ ושוב, בקורת חברתית שמעביר המחבר על הניתוק של הילדה-כלה מבית הוריה עקב נישואי הבוסר.